

INTIMNI
ŽIVLJENJ
SKI STILI

ŠTUDENTOV
IN ŠTUDENTK
V SLOVENIJI

Ivan Bernik, Tina Kogovšek, Roman Kuhar, Alenka Švab
INTIMNI ŽIVLJENJSKI STILI ŠTUDENTOV IN ŠTUDENTK V SLOVENIJI

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV
Za založbo: Hermina Krajnc
Ljubljana, 2018

© FDV 2018

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Knjižna zbirka OST

Urednika zbirke: Maca Jogan in Anton Kramberger

Uredniški odbor: Srečo Dragoš, Maša Filipovič Hrast, Marjan Hočevar,
Aleksandra Kanjuo Mrčela, Franc Mali

Recenzenta: dr. Valentina Hlebec, dr. Aleksandar Štulhofer

Metodologija in statistična obdelava podatkov: mag. Nejc Bergant, Maja Mrzel

Jezikovni pregled: Majda Degan

Naslovnica: Oink! design

Fotografija na naslovnici: Sara Rman

Prelom: MatejaL

Tisk: Cicero d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.728-057.875

613.88-057.875

INTIMNI življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji / Ivan Bernik ... [et al.]. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2018. - (Knjižna zbirka Ost / Fakulteta
za družbene vede ; 16)

ISBN 978-961-235-842-6

1. Bernik, Ivan

294473472

Kazalo

Uvod: Vsebinska in metodološka izhodišča raziskovanja družbene organiziranosti spolnosti študentov v Sloveniji.....	7
Raziskovanje »avantgarde« na področju spolnosti	10
Dediščina socializma: zapoznena modernizacija (tudi) na področju spolnosti?	13
Osvobajanje spolnosti v nesvobodni družbi	16
Miselni okvir raziskovanja intimnih življenjskih stilov študentov v Sloveniji ...	22
Metodologija raziskave	25
 Skrivnosti heteroseksualne študentske spolnosti v Sloveniji.....	29
Spolnost v monogamnih partnerstvih.....	31
Skrivnosti monogamne spolnosti	41
Monogamnost kot vrednota	49
Biti samski	53
Meje monogamnosti	54
 »Izguba nedolžnosti« v času spolne permisivnosti.....	57
Se je »izguba nedolžnosti« izgubila?	59
Prvič, a po zahtevnem scenariju	62
Prvič »do konca« na heteroseksualni način.....	63
Prvič »do konca« na homoseksualni način	69
Pred prvim spolnim odnosom: viri informacij o spolnosti	73
 Seksualne prakse: dolga pričakovanja in kratka dejanja	75
Pestrost spolnosti in raziskovalna uniformnost.....	77
Nekaj minut sreče brez spolnega partnerja ali partnerice.....	81
»Kvantiteta« in »kvaliteta« spolnih odnosov in njihove družbene organiziranosti	83
Še en vidik »kvantitete« spolnih aktivnosti: pogostost spolnih odnosov.....	90
Ključni vidik »kvalitete« spolnih aktivnosti: zadovoljstvo s spolnostjo	92
Spolna (ne)zvestoba.....	99
Dvojnost »izenačevanja med spoloma«	101
 Seksualne identitete in usmeritve: meje monoseksualnosti	105
Monoseksualnost, homoseksualnost, heteroseksualnost	107
Homoseksualna identiteta in homoseksualne želje	109
Konec spolnih manjšin?	115

Senčna plat spolnosti: komunikacijski nesporazumi ter reproduktivna in zdravstvena tveganja.....	121
Spolnost v »družbi tveganja«.....	122
Spolno nadlegovanje in nasilje.....	124
Reproduktivna in zdravstvena tveganja ter njihovo obvladovanje.....	128
Grenki sadeži zdravstvenih tveganj	136
 Zaključek	 143
 Literatura	 151
Imensko kazalo.....	159
Stvarno kazalo	161
Recenziji knjige	163

Zahvala

Avtorji monografije se za pomoč pri empiričnem delu raziskave najlepše zahvaljujemo strokovnima sodelavcema mag. Nejc Bergantu in Maji Mrzel. Za skrbno branje in konstruktivne komentarje k prvi integralni verziji besedila se zahvaljujemo recenzentoma dr. Aleksandru Štulhoferju s Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu in dr. Valentini Hlebec s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, dr. Ireni Klavs, soavtorici raziskave *Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji* z Nacionalnega inštituta za javno zdravje, ter urednikoma zbirke OST dr. Maci Jogan in dr. Tonetu Krambergerju, oba s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Najlepše se zahvaljujemo tudi vsem študentom in študentkam, ki so sodelovali v raziskavi.

UVOD:
VSEBINSKA IN
METODOLOŠKA IZHODIŠČA
RAZISKOVANJA DRUŽBENE
ORGANIZIRANOSTI
SPOLNOSTI ŠTUDENTOV¹ V
SLOVENIJI

¹ Zaradi jasnosti in lažje berljivosti besedila v tej monografiji uporabljamo (razen tam, kjer je drugače oz. posebej označeno) moško obliko slovničnega spola kot inkluzivno in spolno neznamovano. Vključuje moške, ženske ter tudi vse druge družbene spolne kategorije in identitete.

Pričujoča knjiga je rezultat raziskovalnega dela v okviru temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom *Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji*, ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Projekt je potekal od 2009 do 2012 pod vodstvom dr. Tine Kogovšek; v njem so sodelovali raziskovalci in raziskovalke s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, Nacionalnega inštituta za javno zdravje ter Mirovnega inštituta².

Medtem ko je v številnih državah spolno vedenje študentske populacije razmeroma dobro in ponekod, recimo v Nemčiji, celo sistematično raziskovano, pa pri nas študentska populacija, v primerjavi s srednješolsko populacijo ter populacijo odraslih, še ni bila deležna resnejše raziskovalne pozornosti. Zato rezultati, predstavljeni v tej knjigi, zapolnjujejo to vrzel in omogočajo vpogled v pogloblitve vzorce tako vedenja na področju intimnega življenja študentov kot tudi stališč te populacije glede spolnosti.

Cilj projekta je bil raziskati prakse in stališča glede intimnega življenja študentov, pri tem pa smo se opirali na temeljne teoretske prispevke v polju teorij individualizacije in intimnosti, da bi ugotovili podobnosti in specifičnosti študentske populacije v Sloveniji glede na širše družbene trende na področju intimnosti v zahodnih družbah pa tudi v primerjavi z drugimi postsocialističnimi družbami. Pri tem smo bili pozorni na že obstoječe raziskave s področja spolnega vedenja študentske populacije, opravljene v tujini, kjer je raziskovanje spolnega vedenja študentske populacije praviloma razvitejše ali pa vsaj pogostejše.

Najpomembnejši del projekta je bila izvedba kvantitativne anketne raziskave na vzorcu študentske populacije v Sloveniji s pomočjo spletnega anketnega vprašalnika (podrobne metodološke informacije o raziskavi sledijo v nadaljevanju). Glavne ugotovitve, ki jih predstavljamo v tej knjigi, pa poleg uvodnega sociološkega razmisleka o intimnih življenjskih stilih študentske populacije in njihovi družbeni in kulturni umeščenosti ter metodoloških pojasnil zajemajo še pet tematskih poglavij. V njih obravnavamo teme oz. področja, ki so tudi sicer običajno vključena v sociološko oz. družboslovno raziskovanje spolnosti in spolnega vedenja: spolnost v okviru partnerske zveze, značilnosti spolne iniciacije, spolne prakse z vidika spolnih odnosov z osebo nasprotnega in istega spola ter spolno zdravje oz. zdravstvena tveganja.

Knjiga je namenjena predvsem raziskovalcem s področja sociologije spolnosti in drugih družbenih ved ter študentom družboslovja kot študijsko gradivo in pomoč pri izdelavi diplomskih in magistrskih del, hkrati pa tudi strokovni javnosti, ki se ukvarja s področjem spolnosti, še posebej z vidika javnega zdravja, oblikovalcem politik na področju javnega zdravja, izobraževanja in drugim. Avtorji knjige želimo, da bo knjiga zanimiva in informativna tudi za laično publiko.

² Raziskovalno skupino so sestavljali dr. Tina Kogovšek, dr. Ivan Bernik, dr. Alenka Šwab in Maja Mrzel s Fakultete za družbene vede, dr. Roman Kuhar z Mirovnega inštituta ter dr. Irena Klavs in mag. Nejc Bergant z Nacionalnega inštituta za javno zdravje.

Raziskovanje »avantgarde« na področju spolnosti

Ob predstavitvi prvih rezultatov četrte zaporedne družboslovne raziskave spolnosti študentov v Nemčiji, ki je bila izvedena leta 2012, so njeni avtorji posebej poudarili, da so bile tako ta kot prejšnje raziskave opravljene »v zgodovinsko ugodnih trenutkih« (Dekker, Matthiesen 2015, 245). Prva raziskava je (1966) zbrala obsežne informacije o spolnem življenju nemških študentov in njihovih stališčih do spolnosti tik pred obdobjem seksualne revolucije konec šestdesetih let 20. stoletja. V zasnovi te raziskave se je že skrivalo pričakovanje pomembnih sprememb, saj je bila usmerjena predvsem na ugotavljanje nasprotij med prevladujočo javno spolno moralo in dejanskim spolnim življenjem študentov. Naslednja raziskava, ki je bila opravljena 15 let po prvi, je skušala razkriti obseg in globino sprememb, ki jih je v študentski spolnosti sprožila seksualna revolucija. Splošna značilnost teh sprememb je bila naraščajoča tolerantnost do pestrosti v družbeni organiziranosti spolnosti, vključno s pestrostjo, ki so jo ustvarjale vse bolj vidne spolne manjšine. Tretja ponovitev raziskave (leta 1996) je pokazala, da se je spolni pestrosti pridružila še težnja k enakopravnosti med spolnimi partnerji. To je vodilo k utrjevanju visoko individualiziranih spolnih življenjskih stilov, ki tako kot na večini drugih družbenih področij omogočajo ali celo zahtevajo visoko osebno samostojnost in izbirnost. Ena od posledic tega procesa je bila tudi racionalizacija spolnosti, tj. težnja, da (tudi) spolne izbire temeljijo na osebnih racionalnih preudarkih. Zato je bilo v ospredju zadnje raziskave iz leta 2012 postavljeno zlasti vprašanje o racionalizaciji spolnosti, tj. ali je pri študentih mogoče opaziti krepitev »tržno organizirane spolnosti« (Dekker, Matthiesen 2015, 248), za katero naj bi bilo značilno, da posamezniki svoje spolne izbire presojujejo predvsem z vidika stroškov in koristi.

Te raziskave so z našega vidika zanimive zlasti zato, ker vsaj posredno odgovarjajo na vprašanje o znanstvenih in praktičnih koristih obsežnih in sistematičnih raziskav študentske spolnosti. To vprašanje je najbolj povezano z dejstvom, da študenti v zahodnih in njim podobnih družbah praviloma predstavljajo manj kot polovico generacije v starosti od 19 do 24 let (glej Savarin 2015). S hitro »demokratizacijo« univerzitetnega izobraževanja v zadnjih desetletjih so se družbene in kulturne razlike med študenti in ostalimi pripadniki mlajše generacije sicer zmanjševale, vendar to ne pomeni, da je na podlagi raziskav študentske populacije mogoče sklepati o značilnostih cele mlajše generacije. Raziskave, ki so omejene le na študentsko spolnost, torej ne morejo razkriti niti pestrosti družbene in kulturne organiziranosti spolnega življenja celotne mlajše generacije niti tveganj, ki jim je pri svojih spolnih aktivnostih izpostavljena ta generacija, saj rezultati teh raziskav niso reprezentativni niti za celotno mlajšo generacijo, še manj pa za ostale (starejše) generacije.

Zaradi teh omejitev bi lahko pričakovali, da so raziskave študentskega spolnega življenja razmeroma redke in so raziskave, opisane v prejšnjem odstavku, vredne omembe predvsem zaradi svoje izjemnosti. Vendar so nemške zaporedne raziskave izjemne le zaradi svoje sistematičnosti in obsežnosti, sicer pa so tudi v drugih zahodnoevropskih in mnogih drugih državah študenti del prebivalstva, katerega spolnost je najbolj temeljito raziskana (Billari in sod. 2007, 27).

Neskladje med omejeno spoznavno vrednostjo raziskav študentske spolnosti in pogostostjo teh raziskav je vsaj na prvi pogled mogoče pojasniti z raziskovalno dostopnostjo te populacije, ki znižuje stroške raziskovanja in poenostavlja logistične težave (Billari in sod. 2007, 28). Polega tega družbena in kulturna podobnost študentov olajšujeta vsebinsko in oblikovno pripravo raziskovalnih instrumentov. Omenjenim ugodnim okoliščinam je treba dodati še dejstvo, da imajo študenti praviloma manj zadržkov do sodelovanja v raziskavah spolnosti kot drugi deli prebivalstva. Ti dejavniki vplivajo spodbujevalno na raziskovanje študentske spolnosti tudi v okoljih, kjer družboslovno raziskovanje spolnosti (še) ni uveljavljeno in/ali prevladujoče družbene razmere niso naklonjene tovrstnim raziskavam (npr. Abels, Blignaut 2011 v Južni Afriki; Askun, Bilge 2007 ter Golbasi, Kelleci 2011 v Turčiji; Denissenko 1999 v Rusiji; Zhang in sod. 2012 in Zhou, H. in sod. 2002 na Kitajskem). Raziskovanje študentske spolnosti je očitno v mnogih pogledih najcenejša in najenostavnejša pot do vsaj delnih informacij o družbeni in kulturni organiziranosti spolnosti v določeni družbi.

Vendar avtorji nemških zaporednih raziskav poudarjajo, da njihove raziskave ne govorijo le o študentih, pač pa razkrivajo ključne spremembe spolnosti, s katerimi se bodo prej ali slej srečali pripadniki celotne mlajše generacije. Ta trditev se opira na predpostavko, da je študente mogoče obravnavati kot »avantgardo sprememb na področju spolnosti« (Schmidt 2000, 18). Študentska populacija naj bi bila bolj kot ostali pripadniki mlajše generacije nagnjena k inovacijam (tudi) v spolnosti, saj raziskave kažejo, da je to nagnjenje povezano predvsem z izobrazbo (glej Laumann in sod. 1994, 145). Poleg tega so študenti zaradi (praviloma) visoke prostorske mobilnosti manj izpostavljeni družbeni kontroli. Vpliv teh dejavnikov na spolno vedenje je danes sicer manjši, kot je bil pred desetletji, saj so se z deelitizacijo univerzitetnega študija zmanjšale družbene in kulturne razlike med študenti in ostalimi pripadniki njihove generacije. Poleg tega je oslabela tudi moč družbene kontrole nad spolnostjo celotne odraščajoče generacije, saj starši vse bolj naklonjeno sprejemajo spolnost svojih otrok, pa tudi v splošnem je odnos starejših do spolnosti mlajših vse bolj permissiven (Schmidt 1993, 1–2). S tem je »avantgardnost« spolnosti študentov verjetno postala manj izrazita, nikakor pa ni izginila.

Kot smo že omenili, so nemški raziskovalci skušali preveriti trditev o avantgardnosti študentske spolnosti z obsežnimi zaporednimi raziskavami. V tem pogledu se njihove raziskave razlikujejo od večine drugih raziskav študentske spolnosti, ki so

praviloma časovno presečne, opravljene na nereprezentativnih vzorcih ter se pogosto ukvarjajo le z določenimi vidiki spolnega življenja. Po spoznavnih namerah se nemškemu raziskovanju študentske spolnosti približuje mednarodna primerjalna raziskava »spolnega in čustvenega življenja študentov«, ki je bila na pobudo italijanskih raziskovalcev opravljena med letoma 2000 in 2003 v devetih državah. Ta raziskava je na podlagi obsežnih podatkov skušala »izmeriti, kako družbeni in individualni dejavniki zavirajo, pospešujejo in oblikujejo čustveni in spolni razvoj študentov v različnih družbah« (Billari in sod. 2007, 3). To pomeni, da raziskava ni bila omejena le na ugotavljanje meddržavnih razlik v družbeni in kulturni organiziranosti spolnosti, ampak je skušala na podlagi teh razlik tudi odkriti dejavnike, ki vplivajo na spreminjanje obrazcev spolnega vedenja in spolne kulture.

Nemške raziskave smo posebej omenili, ker so po nam dostopnih informacijah edine vsebinsko izčrpne longitudinalne študije študentske spolnosti, opravljene na državno reprezentativnem vzorcu, italijanska raziskava pa je vredna omembe, ker je po našem vedenju edina obsežna mednarodna primerjalna raziskava. V vsakem primeru so te raziskave zgleden primer sistematičnega proučevanja študentske spolnosti in se močno razlikujejo od pogostih priložnostnih raziskav tega področja. Ker je bila naša raziskava zamišljena kot nacionalna raziskava, smo se pri njenem načrtovanju zgledovali predvsem po tretji nemški raziskavi, ki je bila v času načrtovanja naše raziskave njihova zadnja zaporedna raziskava. Tako smo lahko upoštevali tuje raziskovalne izkušnje in si zagotovili možnost primerjav naših raziskovalnih rezultatov z rezultati zadnjih dveh nemških raziskav, tj. raziskav iz let 1996 in 2012.

To ne pomeni, da za razlago rezultatov naše raziskave, ki jih bomo predstavili v tej knjigi, niso pomembne tudi manj ambiciozne in bolj ali manj priložnostno zasnovane raziskave študentske spolnosti. Ker imajo po metodološki plati te raziskave pogosto mnogo omejitev ali celo pomanjkljivosti, se zdi smiselna domneva, da to velja tudi za njihovo vsebinsko plat. Ta domneva je utemeljena, če jih primerjamo z obsežnimi in sistematičnimi raziskavami, ki smo jih predstavili v prejšnjih odstavkih, vendar je treba upoštevati, da se cilji »velikih« in »majhnih« raziskav močno razlikujejo. Prve skušajo ne le izčrpno opisati, ampak tudi pojasniti ključne dejavnike organiziranosti študentske spolnosti, druge pa praviloma težijo k osvetlitvi posameznih vidikov študentske spolnosti. Zato so »majhne« raziskave lahko učinkovito vsebinsko dopolnilo obsežnejših in sistematičnih raziskav. Še bolj pa so koristne kot potencialne usmerjevalke raziskovanja, saj se pogosto lotevajo na prvi pogled obrobnih, a raziskovalno perspektivnih in družbeno aktualnih tem.

Kot zgleden primer »nizkokocenovnega« raziskovanja študentske spolnosti lahko omenimo tri zaporedne raziskave (1998, 2003 in 2008) študentov prvih letnikov na Univerzi v Zagrebu (Landripet in sod. 2010). Na vsaki fakulteti zagrebške univerze je bila anketirana naključno izbrana skupina študentov, ki je bila po velikosti in spolni strukturi sorazmerna številu in spolni strukturi vpisanih na fakulteti. Vprašalnik, ki

se je od prve do zadnje raziskave le malenkostno spremenil, je bil sestavljen iz treh delov. Z njim so bile zbrane informacije o ključnih spolnih izkušnjah študentov in njihovem zadovoljstvu s spolnostjo ter o njihovih stališčih, povezanih s spolnostjo, poleg tega pa je bila preverjena njihova informiranost o reproduktivnem in spolnem zdravju. V znanstvenem članku, ki je nastal na podlagi rezultatov teh treh raziskav, so avtorji posebej opozorili na omejitve raziskave. Ključna omejitev je povezana s posplošljivostjo ugotovitev. Rezultati raziskav so »relevantni izključno za populacijo novovpisanih študentk/šudentov na zagrebški univerzi« (Landripet in sod. 2010, 1007). Ni jih mogoče posplošiti na študente prvih letnikov na drugih hrvaških univerzah, ki se lahko v marsičem razlikujejo od vrstnikov na zagrebški, še manj pa na celotno mlajšo generacijo na Hrvaškem. Ker so bile raziskave opravljene v obdobju povečane pozornosti za hiv/aids, je razumljivo, da avtorji poudarjajo predvsem potencialno praktično koristnost rezultatov, vendar pa ni nič manj pomembno, da raziskave omogočajo vsaj delni vpogled v spreminjanje spolnosti zagrebških študentov v času hitrega spreminjanja hrvaške družbe na skoraj vseh področjih.

Dediščina socializma: zapoznala modernizacija (tudi) na področju spolnosti?

Privlačnost majhnih raziskav je tudi v tem, da je zaradi njihove priložnostne narave in »nizkocenovnosti« razmeroma enostavno utemeljiti njihovo znanstveno in praktično smiselnost. Veliko težje je utemeljiti smiselnost obsežnih raziskav študentske populacije, še zlasti njihove spolnosti. Pri tem je zlasti treba odgovoriti na vprašanje, zakaj je smiselno natančno raziskovati spolno življenje dela mlajše generacije, ki je nedvomno pomemben, a vendarle nereprezentativen za celotno mlajšo generacijo. To pomeni, da moramo najprej odgovoriti na vprašanje, ali obstajajo posebne družbene in kulturne okoliščine, ki opravičujejo velike denarne in časovne stroške, ki jih je zahtevala naša raziskava spolnosti slovenskih študentov.

Če bi se zgledovali po nemških raziskovalcih, ki so tretjo raziskavo iz leta 1996 označili kot raziskavo »otrok spolne revolucije« (Schmidt 2000), bi našo raziskavo lahko imenovali raziskavo otrok postsocialistične revolucije, saj je generacija študentov, katere spolnost smo raziskovali, odraščala po razpadu socialističnega sistema v Sloveniji oz. Jugoslaviji. Čeprav so vplivi postsocialističnih preobrazb na spreminjanje spolnega življenja težje določljivi, kot so bili vplivi spolne revolucije, se zdi skoraj nezogibno, da so korenite družbene in kulturne spremembe, ki jih je sprožil razpad socializma, vplivale tudi na spreminjanje obrazcev spolnega vedenja in kulture. Ker so se s spremembami, ki jih je sprožil razpad socializma, tako Slovenija kot ostale evropske

socialistične družbe³ v mnogih pogledih približevale zahodnoevropskim družbam, se zdi utemeljeno pričakovanje, da tudi na področju spolnosti socialistične družbe postajajo podobne tem družbam. Podobnost naj bi pomenila hitro spreminjanje družbene in kulturne organiziranosti spolnosti zlasti zaradi pospešene individualizacije in racionalizacije, ki sta v zahodnem svetu zaznamovali vsa družbena področja. Ta dva procesa naj bi v zahodnih družbah v zadnjih desetletjih posebej očitna prav v spolnosti, saj se je to družbeno področje spreminjalo »zares revolucionarno in zelo temeljito« (Giddens 1991, 3; glej tudi Bauman 1999; Lewandowski 2004; Schmidt 1998; Simon 1996; Weeks 2003). Zaradi obsega in intenzivnosti teh sprememb naj bi v teh družbah potekala celo »neoseksualna revolucija« (Sigusch 1998, 4–7; glej tudi Sigusch 2001).

Trditve o postopni konvergenci evropskih postsocialističnih in zahodnih družb na področju spolnosti so se opirale na splošne razprave o temeljnih značilnostih sprememb v postsocialističnih družbah. Najprimernejša oznaka za te spremembe naj bi bila »zamudniška modernizacija« (Zapf in sod. 2002, 231), saj naj bi se postsocialistične družbe pospešeno (a ne premočrtno) približevale temeljnim strukturnim značilnostim zahodnih družb. Z vidika teze o zamudniški modernizaciji je bila modernost socialističnih družb v najboljšem primeru le navidezna, saj je v teh družbah »prisilno vzpostavljeno vidno modernost (vsaj na nekaterih področjih in do določene stopnje) /.../ spremljala razgradnja nevidne kulturne podlage, ki je nepogrešljiva za učinkovito in pristno delovanje modernosti v korist ljudi« (Sztompka 1993, 88). Čeprav naj bi modernizacijske ovire v »pozni« socialističnih družbah postopoma slabele, naj bi te družbe v svojih temeljih ostale »monocentrične družbe« (Hirszowicz 1980, 20–27), saj je avtonomno organiziranje in spreminjanje posameznih družbenih področij onemogočal ali vsaj močno omejeval politični sistem.

Zdi se, da je idejo »navidezne modernosti« mogoče upoštevati tudi pri obravnavi organiziranosti spolnosti v socialističnih družbah in njenega spreminjanja v postsocialističnem obdobju. Po tem pojmovanju naj bi se »socialistična« spolnost močno razlikovala od prevladujočega zahodnoevropskega vzorca, za katerega so značilni predvsem »intenzivna pluralizacija, individualizacija in obilje izbir« (Plummer 1996, xi). To naj bi bila posledica dejstva, da je tudi na področje spolnosti segla težnja političnega sistema po obvladovanju celotne družbe in preprečevanju spontanih sprememb, ki bi vodile k diferenciaciji in pluralizaciji oblik družbenega življenja. Za nekaterimi znaki vidne, vendar »nepristne« modernosti (npr. formalna enakopravnost med spoloma, permissivna legalizacija splava in sekularizacija spolne morale) naj bi v socialističnih družbah prevladovali bolj ali manj tradicionalni vzorci spolnega življenja. Zato naj bi bila spolnost eno od številnih področij, kjer je družbe, ki so se

³ Oznaka evropske socialistične družbe se ne nanaša na vse evropske socialistične ali postsocialistične družbe/države, ampak le na tiste, ki so izrecno omenjene v tem poglavju. Z zahodnimi družbami so v tem besedilu praviloma mišljene kapitalistične (zahodne) severno- in srednjeevropske države.

oblikovale po razpadu socializma, čakala zapoznela modernizacija. Ker je spreminjanje spolnosti v zahodnih družbah praviloma z znatnim časovnim zamikom sledilo spremembam na drugih področjih, se je z vidika teze o »navidezni modernosti« zdelo utemeljeno pričakovanje, da se bo na podoben način spreminjala tudi spolnost v nekdanjih socialističnih družbah. Natančneje, veliko časa naj bi bilo potrebno, da se bo v teh družbah razgradila »civilizacijska nekompetentnost« (Sztompka 1993), ki se je po zaslugi socialističnega sistema ohranila ali celo vzpostavila (tudi) na področju spolnosti.

Ob trditvah, da organiziranost spolnosti v postsocialističnih družbah še vedno bolj ali manj določajo kulturni obrazci, ki so se izoblikovali v socialističnih družbah, vendarle ni mogoče spregledati, da se je v postsocialističnih družbah razmeroma hitro spremenil vsaj javni diskurz o spolnosti. Če je bila spolnost v socialističnih družbah bolj ali manj obrobna tema v javnem govoru, je vrednotna pluralizacija v postsocialističnih družbah omogočila odkrito izražanje stališč glede družbeno zaželenosti organiziranosti spolnosti, med njimi zlasti teženj po retradicionalizaciji (Jogan 2017, 268 in 270). S tem je postalo očitno zlasti nasprotje med permisivnimi stališči in restriktivnimi pogledi na spolnost. V latentni obliki je gotovo obstajalo že v socialističnih družbah, vendar pa njegovo odkrito zaostrovanje močno vpliva na spolno kulturo v postsocialističnih družbah (Landripet in sod. 2010, 997). Zanj naj bi bila značilna odsotnost splošno sprejetih temeljnih norm spolnega vedenja. To pa lahko vnaša spolno vedenje posameznikov visoko mero nepredvidljivosti. S tega vidika se zdi, da uresničitev zapoznede modernizacije na področju spolnosti ni samoumevna, ampak se »postsocialistična« spolnost lahko spreminja v različnih smereh, vključno z retradicionalizacijo na temelju religioznih spolnih norm. Zato naj bi bila morda za vzorce spolnega vedenja in spolno kulturo v vsaj nekaterih postsocialističnih družbah značilna »civilizacijska nekompetentnost« nove vrste.

Trditev, da je spolnost eno od področij, na katerih je zamudniška modernizacija nekdanjih socialističnih družb posebej očitna, se močno opira na dve predpostavki. Prva se nanaša na prepričanje, da se v večini družb spolnost praviloma spreminja skokovito. Šele ko naj bi se nakopičil zadosten razkorak med spremembami na drugih družbenih področjih in organiziranostjo spolnosti, naj bi prišlo do nenadnih in hitrih sprememb (tudi) na tem področju. Zato se spremembe na področju spolnosti pogosto opisujejo kot revolucionarne. Postsocialistično »spolno revolucijo« naj bi bilo s tega vidika mogoče pričakovati šele, ko se bodo korenito spremenila temeljna družbena področja, vključno s prevladujočo kulturo.

Druga predpostavka, ki usmerja raziskovalni pogled na spolnost v postsocialističnih družbah, je povezana s pojmovanjem temeljnih značilnosti socialističnih družb. Kljub temu, da so se te družbe med seboj razlikovale in so se sčasoma v marsičem spremenile, naj bi po mnenju mnogih raziskovalcev vladajoča politična elita bolj ali manj uspešno vztrajala pri Leninovem napotilu: »Vsa družba bo ena sama pisarna in

ena sama tovarna, v kateri bosta delo in plača enaka« (Lenin 1958, 85).⁴ Uresničitev te zamisli bi pomenila, da je vse družbeno dogajanje družbenega življenja pod kontrolo političnega centra. S tem »podržavljenjem« bi bila vsem družbenim področjem omejena ali celo odvzeta možnost samostojnega in spontanega spreminjanja. Spolnost naj ne bi bila v tem pogledu nobena izjema. Tako kot je uresničevanje dolgoročnih komunističnih ciljev na drugih družbenih področjih zahtevalo podrejanje enotnemu političnemu programu in vsakovrstna ter dolgotrajna odrekanja, naj bi bila tudi v spolnosti zaželeno, če ne zaukazano, asketizem in uniformnost. V teh okoliščinah naj ne bilo prostora za individualizacijo, pluralizacijo in racionalizacijo spolnosti, ki je (bila) značilna za zahodne družbe. Zato naj bi socialistična spolnost v marsičem spominjala na spolnost, ki je bila značilna za obdobje asketskega protestantizma (glej Weber 1988, 172), le da je bila protestantska spolnost podrejena religioznim ciljem, socialistična pa političnim. V obeh primerih pa je bila izpostavljena močnemu nadzoru.

Osvobajanje spolnosti v nesvobodni družbi

K trditvi o dvojni zapoznili modernizaciji spolnosti v postsocialističnih družbah – dvojni, ker naj bi bile te družbe v vseh pogledih v »zaostanku« za zahodnimi družbami, in zato, ker spreminjanje spolnosti zaostaja za spreminjanjem drugih družbenih področij, – se bomo vrnili kasneje, najprej pa bomo skušali osvetliti utemeljenost teze o »podržavljenosti« spolnosti v socialističnih družbah. Tej trditvi je najprej mogoče ugovarjati zato, ker podcenjuje intenzivnost sprememb v evropskih socialističnih družbah. Z našega vidika so se v gospodarsko najbolj razvitih in kulturno najbolj dinamičnih socialističnih družbah ključne spremembe zgodile v šestdesetih letih 20. stoletja ter so vključevale tudi opuščanje strategije totalitarnega obvladovanja družbe in prisilnega asketizma. Na ta način je vladajoča elita skušala znova pridobiti omajano naklonjenost prebivalstva ali pa vsaj njegov pasivni pristanek. Navzven so se te spremembe kazale zlasti v vzponu »potrošniške mentalitete in poburžoazenja pričakovanj« (Lane 2005, 147), na latentni ravni pa v poskusih vsaj delnega osamosvajanja vseh pomembnih družbenih področij od političnega paternalizma.⁵ Čeprav ti procesi niso bili premočrtni, so vodili k pomembni preobrazbi socialističnih družb

⁴ Za Lenina je obdobje, ko »se vsi državljani spremene v najete uslužbenke države« (Lenin 1958, 94), sicer le stopnja na poti do pravične družbe, tj. družbe brez izkoriščanja.

⁵ Celo v ruskem delu nekdanje Sovjetske zveze so v tem času »osebne vrednote, npr. družina in prosti čas, postajale vse bolj pomembne« (Rotkirch 2000, 161). S tem je bilo na osebni ravni intimno življenje deležno vse več pozornosti. Te procese je spremljala krepitev neformalnih medsebojnih odnosov (prav tam).